

Јелена БАШАНОВИЋ-ЧЕЧОВИЋ*

УПОТРЕБА СЛОБОДНОГ ИНСТРУМЕНТАЛА И ИНСТРУМЕНТАЛА СА ПРЕДЛОГОМ *c(a)* У РОМАНУ „ХАЈКА” МИХАИЛА ЛАЛИЋА (ГРАМАТИЧКИ И СТИЛИСТИЧКИ АСПЕКТ)

Сажетак: Анализа функција и значења инструментала, падежа који се општим значењем заједнице „супротставља” осталим падежима, упутиће на структуру и потенцијалну стилогеност јединица на плану синтаксе језичког израза Михаила Лалића. Сагледавањем карактеристичних примјера употребе два структурна лика инструментала — слободног инструментала и инструментала са предлогом *c(a)* у означавању различитих односа, издвојиће се неколике синтаксичке категорије овог падежног облика, који је због семантичке ширине и непрецизних критеријума за разликовање основних значења изазивао бројне несугласице међу лингвистима. Тако ћемо у оквиру категорија које репрезентују два „ужа” значења — инструментално (значење оруђа) и социјативно (значење друштва), забиљежити употребу инструментала са узрочном и начинском значењском нијансом, темпорални и просекутивни инструментал, који је категорија са највише потенцијалних синонимских односа, квалитативни (адноминални) инструментал, адвербијални инструментал итд. С обзиром на то да је семантичка разлика између инструментала оруђника и инструментала социјатива праћена и морфолошком разликом, анализа ће претпостављати и сагледавање њиховог потенцијалног мијешања, тј. нестандардну употребу предлога *c(a)* у категорији оруђника и обрнуто. Захваљујући аутентичним примјерима, посебно ћемо анализирати употребу инструментала у карактеристичним допунским функцијама глаголима специфичним са семантичког и синтаксичког аспекта. Потпомогнута контекстом, веза наведених глагола и појма с именом у облику инструментала некад добија и пренесено значење, што ће инструменталу као падежном облику прибавити нарочиту експресивну вриједност.

Кључне ријечи: *Михаило Лалић, „Хајка”, инструментал, слободни инструментал, предлог c(a), оруђник, социјатив, граматичка категорија, норма, стилогеност*

---

* Др Јелена Башановић-Чечовић, ЦАНУ, Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош”

УВОД

1. Осврти на књижевно дјело Михаила Лалића, мајстора писане ријечи који је „пишући назирао нешто више но што види гледајући”¹, а књижевност називао трофејним оружјем у борби за хуманији свијет², само се узредно дотичу језика, најчешће као средства реализације књижевности као умјетности. Сходно томе, писано је о изражајној моћи Лалићевог језика³, о својствима пјесничког језика и вишку естетизације⁴, о Лалићевој пословичној скромности, избјегавању неодмјерене елоквенције⁵. Експресивне граматичке категорије, вриједност лексике и функционалност стила обрађени су у студији Милорада Ђорџа *Језик и стил Михаила Лалића*⁶, у којој су апострофирани и експресивне вриједности неких падежних облика, не и инструментала. Зато ће наша анализа функција и значења падежа који се општим значењем заједнице „супротставља” осталим падежима упутити на структуру само једног сегмента комплексне синтаксичке проблематике, али и потенцијалну стилогеност јединица на плану синтаксе језичког израза писца, чији је стил, упркос великом броју објављених дјела, окарактерисан као „веома сажет, лапидаран и кондензован”⁷.

2. У периоду супротстављених књижевних формација, 50-их година 20. вијека, Михаило Лалић припада типу писца који обилато користи књижевну традицију, али је својим стваралачким поступком истовремено модернизује⁸. При предочавању свих сложености животних појава, Лалић се служи стваралачким поступцима других писаца, а опасност од понављања успијева да превлада бројним (креативним) иновацијама.

¹ Радомир Ивановић, *Човјек у врџлоју реалија и идеалија (Михаило Лалић као драмски писац)*, *Ријеч*, Часопис за науку о језику и књижевности, IX/1–2, Никшић, 2003, 3.

² Михаило Лалић, *Пијави њосао сјисајшеља*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1997, 93.

³ Душан Јовић, *Извори и моћ језика Михаила Лалића*, Зборник радова *Михаилу Лалићу у њочаси*, Црногорска академија наука и умјетности, Титоград, 1984, 187.

⁴ Божена Јелушић, *Мийско у Лалићевим романима*, Културно-просвјетна заједница Подгорице, Подгорица, 2000, 85.

⁵ Радомир Ивановић, *Љејоша њисања*, НИО Побједа, Титоград, 1978, 50.

⁶ Милорад Ђорџа, *Језик и стил Михаила Лалића*, Приштина, 1968, 49–56.

⁷ Р. Ивановић, *Љејоша њисања*, 50.

⁸ *Исио*, 32.

Иако је изјављивао⁹ да није компетентан за разговоре о језику, те да га је зачуло кад су га велики зналци попут Исидоре Секулић похвалили да пише добрим, чак извршним језиком, овај писац несвакидашње стваралачке снаге и талента одаје признање језику као средству умјетничког обликовања текста. Због тога су лингвистици пријекно потребна истраживања која ће показати колико потенцијала и раскоши крије језик којим су уобличена Лалићева дјела.

3. У роману „Хајка”¹⁰ Лалић је писац који вјешто избјегава манирска понављања, а пишчево усавршавање видно је и на формалном и на садржинском плану. Насупрот роману лика, „Хајка” као роман *ірује ликова* има више субјеката вредновања, који коментаришу себе и остале, својим говором прате збивања. Зато је у нашој анализи било нужно провјерити пружа ли нам овај роман могућност за уочавање нијансираних говорних идиома на примјерима анализираних падежног облика. Служећи се лингвистичким фактима и ексцерпираним грађом, указаћемо на употребу слободног инструментала и инструментала са предлогом *c(a)* у означавању различитих односа. Ограничивши се на анализу функција и значења поменутих структурних ликова, наш рад неће бити мање продуктиван јер управо различити моменти који повезују ове двије категорије инструментала оправдавају њихово заједничко посматрање. Истовремено, указаћемо на потенцијалну експресивност језичког знака која је остварена различитим поступцима „превођења” општеупотребних у стилематске конструкције — поступцима репетиције, кумулације или нарочитим редом ријечи, што ће упутити на закључак да „Хајка”, као још једна потврда Лалићеве креативне имагинације, може бити повод и за разноврсна истраживања на лингвостилистичком плану.

4. Инструментал као шести падеж деклинационог система изазивао је од давнина бројне несугласице међу лингвистима, првенствено због семантичке ширине и непрецизних критеријума за разликовање и одређивање основних значења. Једни су наводили просторно значење као једино, док су други узимали социјативно значење (значење друштва) за примарно, а значења оруђа, простора и времена за секундарна значења. Данас су приликом дефинисања овог падежног облика релевантна два „ужа” значења (оруђа и друштва) и једно опште значење (значење заједнице). Да је инструментал падеж односа заједнице, те да је заједни-

⁹ М. Лалић, *Пијави јосао сјисајџеља*, 116.

¹⁰ Михаило Лалић, *Хајка*, Нолит, Београд, 1981. У раду ћемо користити скраћеницу X, уз навођење странице са које је примјер преузет.

ца специфичан моменат на основу којег се инструментал као падеж супротставља осталим падежима, сматрају Александар Белић¹¹ и Милка Ивић, која је генерацијама слависта оставила у наслеђе драгоцену студију¹² о значењима и развоју овог падежног облика.

5. Полазећи од критеријума за разликовање основних значења инструментала, М. Стевановић издваја двије категорије овог падежног облика: *инструментал у ужем смислу (оруђник)* и *социјатив*¹³. Семантичкој разлици, која је условљена улогом појма с именом у инструменталу у односу на главни појам, додаћемо и морфолошку: оруђник се исказује обликом инструментала без предлога, а социјатив обликом инструментала с предлогом *с(а)*. Тако анализа синтаксичког нивоа језика једног писца обично претпоставља сагледавање њиховог потенцијалног мијешања и тенденције ширења социјативне конструкције на рачун категорије оруђа и обрнуто, јер је употреба предлога *с(а)* с инструменталом прилично нестабилна, те не треба да нас чуди „ако се и пажљивијем писцу догоди да употреби сувишно *с*“¹⁴ у категорији оруђника.

СЛОБОДНИ ИНСТРУМЕНТАЛ

6. Инструменталом у ужем смислу (оруђником) формализује се средство или инструмент којим агенс реализује радњу детерминисаног предиката¹⁵. Оруђник са предлогом *с(а)* је дијалекатска црта која је регистрована у већини црногорских народних говора¹⁶, а многи писци су је унијели у своја дјела. Иако је карактеристична не само за наш него и за остале словенске језике још из времена општесловенске језичке заједнице¹⁷, употребу предлога *с(а)* у категорији оруђника ни спорадично није-

¹¹ Александар Белић, *О језичкој њрироди и језичком развиику II*, Београд, 1959, 99.

¹² Милка Ивић, *Значења српскохрватској инструментала и њихов развој*, САН, књ. ССХХVII, Научна књига, Београд, 1954.

¹³ Михаило Стевановић, *Социјатив — инструментал: једнакост и разлике, додири и мешања*, Студије и расправе о језику, НИО Универзитетска ријеч, Никшић, 1988, 245.

¹⁴ Иван Клајн, *О склоју реченице*, у: *Српски језички њриручник*, Београд, 2006, 142.

¹⁵ Слободан Павловић, *Системи дејтерминативних њадежа у њовору северозайадне Боке*, магистарски рад, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 93.

¹⁶ Михаило Стевановић, *Источноцрнојорски дијалекати*, Библиотека ЈФ, XIII, Београд, 1935, 108 (Разбијо му је главу с каменом); Бранко Милетић, *Црмнички њовор*, СДЗБ, књ. IX, Београд, 1940, 527 (Ударијо га је з дрвом); Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, Титоград, 1981, 187 (Не мош с њијем ножем то пресећ).

¹⁷ М. Ивић, *Инструментал*, 234.

смо биљежили у језику Лалићеве „Хајке”. Тако је *йредмеѝ* помоћу којег се врши радња управног глагола досљедно обиљежен слободним инструменталом, што је упутило на закључак да писац посједује истанчан језички осјећај и, по некадашњим запажањима М. Стевановића¹⁸, неопходно осјећање прелива у значењима за правилну употребу овог предлога с инструменталом:

Бугари су их дочекивали *миѝраљезима* (X, 11); набаци угарке одозго и запали *шибицом* (X, 29); шкљоцну *зайтварачем* пушке (X, 37); како да сачувају коже и да их утопле *кожуцима* (X, 70); зато их је тјерао *камењем* (X, 89); Логовац је гледао *доїледом* из Старчева (X, 134); Узео је да шкљоца *маказама* (X, 145); је ли неко покушао ... да ме осакати *сабљом* (X, 201); Неки су *дриѝвама* тесали... зупце за грабуље (X, 208); Затвори јој врата, Иве, тако, *кључем*, златна сестра моја (X, 248); *Ножем* одсјече гајтан с чутурице (X, 336); Сједе и превуче *йудалом* по струнама (X, 490)...

7. И појам с именом у облику инструментала, који је дио тијела или орган, схваћен као средство за вршење радње, досљедно је без предлога *c(a)* у Лалићевој „Хајци”. Када је лексички експонент падежне конструкције назив дијела тијела или органа, он може бити блокиран и обавезним детерминатором, а посебно се издвајају примјери постпониране употребе двају или више детерминатора, који добијају нову функционално-стилску вриједност и носе додатну информацију која постаје доминантна:

- Док гледа *очима* село Раван и Пусто Поље (X, 21); потврди *їлавом* (X, 41); удари *йеѝом* као да убија змију (X, 73); само *йрсѝом* показује на Лада (X, 81); *руком* протрља чело (X, 152); Прешао је *йрсѝима* преко њених образа (X, 191); стежући *кољенима* грчевито обгрљену пушку (X, 407); *зубима* извуче меки језичак осигурача и замијени га *їалцем* (X, 413); Ладо га огурну *лакѝом* (X, 488);
- *мокрим длановима* пређе преко очију (X, 186); он га погледа *муѝним очима* (X, 355); *хладним језиком* га лизну испод ока (X, 488);
- Он је потапша по плећима *шаком*, *дуѝом* и *широком*, као лопата (X, 187).

¹⁸ Михаило Стевановић, *Синѝаксичка и сѝилска вриједносѝ йредлоѝа с*, Наш језик, књ. 1, св. 3–4, Београд, 1950.

7.1. Ова и претходна врста инструментала оруђника најзаступљеније су категорије у доступној нам грађи, али и у савременом језику. О живости њихове употребе говори и Милка Ивић, која разликује функцију *ѿојма ѿредмета* и *ѿојма орјана* при вршењу радње управног глагола, те говори о „омогућивачком” и „спроводничком” инструменталу¹⁹. Без обзира на то што је некада врло тешко разликовати категорије спроводника и омогућивача, категорија оруђа (као обједињавајућа) у новијој лингвистичкој литератури оправдано се третира као „тип адвербијалне квалификативне детерминације”²⁰. Нпр., не може се *јесѿи*, *коѿаѿи*, *ѿисаѿи* без инструмента, али се може *јесѿи*, *коѿаѿи*, *ѿисаѿи* различитим инструментима, а „пратилачки моменат остварене глаголске речи јесте могућност да се радња врши на различите начине”²¹.

8. Појам с именом у облику инструментала је и грађа, материја, која може бити и „нематеријална”, а употријебљена за остваривање радње управног глагола схвата се као средство. Наш писац и у овој врсти инструментала остаје вјеран захтјевима књижевнојезичке норме свог времена:

Подмазане лојем, нијесу пропуштале воду (X, 14); одржавао је живот искључиво *дујном храном* (X, 30); *водом* да се натапа Пусто Поље (X, 71); читав крај да исхрањује *жиѿиом* (X, 76); *снијеѿом* умива очи (X, 157); тебе да хране *кајмаком* (X, 180); ... многи од нас што се *хљедом* хранимо (X, 242); Подмазана *крвљу* и *знојем* (X, 335)...

9. У Лалићевом језику и апстрактан појам може бити средство којим се врши радња. Примјери из доступне нам грађе потврђују да нарочито истицање оруђа којим се радња врши често сугерише и посебност начина тог вршења²², те се у њима средство и начин често мијешају. Тако-

¹⁹ С обзиром на то да су појмови органи нераскидиво везани са вршиоцем радње, те да спроводе вршење радње која се субјекту приписује, њихова је функција „спроводничка”. На другој страни, појмови предмети нијесу интегрални дјелови вршиоца радње, самостални су у односу на субјекат и њихова је функција у вршењу радње „омогућивачка”.

²⁰ С. Павловић, *Сисѿеми геѿтерминаѿивних ѿадежа*, 93.

²¹ Александар Белић, *О језичкој ѿрироди и језичком развиѿику*, Лингвистичка испитивања, књ. 1, Поседна издања Српске краљевске академије, књ. СХХХIV, Београд, 1941, 96.

²² Михаило Стевановић, *Савремени срѿскохрваѿски језик II (ѿрамаѿички сисѿеми и књижевнојезичка норма)*, Научна књига, Београд, 1969, 429.

ђе, слободни инструментал у функцији квалификативног детерминатора реченичне предикације по правилу је замјењив прилогом одговарајуће семантике²³, на шта упућују примјери из обимне грађе:

је ли то стварно задах или нешто што је она *дуїим уживљавањем* просто измислила (X, 45); знали су да се ту *журдом* више ништа не може поправити (X, 59); ... која једино *брзим наїагом* може да се савлада (X, 194); узеше да пуцају и *виком* растјерују страх (X, 195); Никад *овим ходом* стићи нећемо (X, 222); одговара некад *шуїњом*,... други пут *мрмљањем* (X, 289); покушава да *шалом* направи мало одушка (X, 314); стеже зубе да се не ода *јауком* (X, 459); нек се *скоком* спасава (X, 483)...

10. Иако у начелу није немогуће да се и појам-биће појави у функцији спроводника уз глаголе који то захтијевају својом рекцијом, такви примјери су ријетки и у језику писца се третирају као јединице наглашене изражајности. Појам-биће уз овакве глаголе не испољава своју инхерентну особину — самоактивност, већ се јавља у својству предмета²⁴: Није то први пут да му *војводом Јузбашићем* као јастуком запуше уста (X, 147); Брзо се убиј, немој да се правдаш *дјецом* (X, 354).

11. У испитиваном језику нијесмо пронашли примјере за употребу инструментала за живо у пасивним конструкцијама. Беспредлошки инструментал којим се означава стварни и свјесни вршилац радње риједак је и у старијој фази развитка српскохрватског језика²⁵, а углавном је објашњаван утицајем руског језика или књижевног наслеђа²⁶. У примјерима из Лалићеве „Хајке“:

Неда ... сасвим сâма, а опкољена невидљивим војскама (X, 34);
Све су то бучна мјеста притиснута људсївом (X, 337),

²³ Предраг Пипер; Ивана Антонић и др., *Синїакса савременоїа срїскої језика*, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, Београд, 2005, 256.

²⁴ *Исїо*, 262.

²⁵ В. Данило Вушовић, *Прилози ѝроучавању Њеїошева језика*, Библиотека ЈФ, Београд, 1930, 148 (нпр.: Да им Турци покор плате *Ђуїрилићем* учињени). Осим у Његошевом, ову категорију инструментала биљеже испитивачи језика и осталих Петровића (Бранислав Остојић, *Језик Пеїра I Пеїровића*, ЦАНУ, Титоград, 1976, 222; Соња Ненезић, *Језик Николе I Пеїровића*, ЦАНУ, Подгорица, 2010, 318).

²⁶ М. Ивић, *Инсїруменїал*, 66.

појмови с именом у облику инструментала нијесу самоактивни појмови који врше радњу, већ су прије сила, стихија која извјесно стање одржава. Из значења трпних придјева, насталих од глагола које карактерише резултативност, елимисана је глаголска компонента, а у погледу функције трпни придјев је изједначен са обичним придјевом који је дио именског предиката²⁷. Њиме се реферише о стању у коме се налазе појмови означени именицом, односно замјеницом у позицији реченичног субјекта.

12. Слободни инструментал, употријебљен у функцији одређивања узрочних односа, солидно је посвједочен у језику Лалићеве „Хајке”, иако је још половином 20. вијека констатовано да је категорија инструментала узрока у нестајању²⁸:

Дан раније, *йоїрешком* водича, Ладо је стигао у земуницу (X, 48); то што се тада догодило *мојом нехоїиичном кривицом* (X, 340); људство збуњено *нейознаїим їшереком* (X, 64); Сам се извуче, ..., престашен *сумњивим їуцкеїшањем* (X, 146); Бекићево људство, изненађено *близином*, устукну (X, 194); Охрабрен *їоликим рођа-шїївом* насрну на Арифа Блаћанца (X, 368); Пустили су га, зачуђе-ни *њеїовом издржљивошћу* (X, 369)...

12.1. Посебно мјесто у вези с инструменталом узрока заузима тип с именицом *воља* као лексичким експонентом конструкције. У примјерима: заборави да је час прије у себи, *својом вољом* одлучио да отвори пролаз комунистима (X, 238); чине оно што им је Она *својом вољом* улила у главе (X, 402), појам с именом у облику инструментала открива вољни моменат у вршиоцу, а због подстрека на извршење радње, носи и узрочну значењску нијансу.

13. Из обимне грађе издвојили смо и примјере у којима се обликом слободног инструментала одређује мјесто које се прелази кретањем, односно простор у чијим се границама врши радња. Категорија просекутивног инструментала је категорија са највише потенцијалних синонимских односа²⁹ па се у сљедећим примјерима напоредо са инструмента-

²⁷ В. Михаило Стевановић, *Облик субјектїа їасивних реченица*, Наш језик, књ. V, св. 5–6, Београд, 1937, 163; Срето Танасић, *Инсїруменїїал за живо у їасивним консїрукцијама*, Наш језик, књ. XXIX/3–4, Београд, 1993, 175.

²⁸ М. Ивић, *Инсїруменїїал*, 98.

²⁹ Живојин Станојчић, *Језик и сїїл Ива Андрића (функције синонимских односа)*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Монографије, књ. XI, Београд, 1967, 121; Зорица Радуловић, *Језик и сїїл Чедга Вуковића*, Унирекс, Никшић, 1994, 71.

лом могу употребљавати акузатив с предлозима *кроз*, *низ*, *уз*, односно локатив с предлогом *ио*:

наиђе Пашко Поповић *цесћом* преко Брезе (X, 9); нек иде *гесним ѿушем* (X, 26); Боснићу се чинило да му се невидљива опасност приближава — једна *небом*, а друга *земљом* (X, 59); *иошћом*... посрће тужна и уморна жена (X, 63); прије него им стигне помоћ *иланинским ѿушовима* запалим под дебеле сњегове (X, 124); опет скреће *низбрдицом* према клисури (X, 149); пође *узбрдицом* да ухвати камениту Софру наврх Орвана (X, 175); потрча *дугим ходницима* војних магацина (X, 250); *Долином* испод њих пробија се осам комуниста (X, 309); Каскају *ѿушељком* (X, 428); Ладо их видје како се спуштају *шумом* (X, 435)...

14. У Лалићевом језику заступљене су и темпоралне инструменталне синтагме без предлога, које означавају истовременост радње са оним што значи појам с именом у облику инструментала. Примјери из обимног корпуса показују да именичке синтагме, које се употребљавају са временским прилошким значењем, најчешће и саме означавају неки временски појам, те да се карактеришу прилошком природом.

14.1. Поред означавања напоредности, у неким примјерима препознајемо истицање учесталог понављања радње, које се може развити у значење континуитета³⁰:

... *ионедјельником* су руке несигурне, алат се из њих отима...; *иешћом* су опасне кафане, џамије и уопште људски скупови...; *недељом* се догађају крупније несреће — пожари и масовне кавге (X, 16); Ратно вријеме је њена велика ноћ и гозба, *мјесецима* и *јодинама* непрестано (X, 126); Заморила их је та револуција за коју већ *јодинама* живе и муче се (X, 50).

14.2. Инструменталним синтагмама у сљедећим примјерима јаче се истиче сâми појам „за чијег се трајања радња или стање врши”³¹: *Видјелицом* стигоше до успона (X, 37); потјера није дошла ни *зором* (X, 63).

14.3. Адвербијализовани облик инструментала *временом* има значење *без ирецизирања иренућка у бедућносћи, једној дана, некада*: Истра-

³⁰ Ж. Станојчић, *Језик и сћил Ива Андрића*, 140.

³¹ *Исћо*.

жиће се *временом* јунаци и сјеме њихово (X, 299); *Временом*, чуо је свој унутрашњи глас — научили смо много (X, 65).

14.4. Инструменталне синтагме са временском конституентском вриједношћу су и облици *дању* и *ноћу*, који су примјери преласка инструментала именица *дан* и *ноћ* у прилоге:

Ноћу је пала киша и један зид се обурвао (X, 24); Гушило је нарочито *ноћу* (X, 34); *Дању* је било нешто лакше (X, 35); *дању* спава, а *ноћу* излази (X, 119); *Ноћу*, без пјесме, праћени смо лавежима (X, 128).

15. Испитујући однос именске и придјевске ријечи према управној, која је најчешће глагол, лингвисти се суочавају са пољем неисцрпних синонимских односа и опозиција. Слободни инструментал, који је код Лалића само спорадично допуна семикопулативним глаголима — глаголима специфичним са семантичког и синтаксичког аспекта, има функцију именског дијела предиката и у лингвистичкој литератури означен је као „предикативни инструментал”³².

15.1. Иако је у језику црногорских писаца старије епохе констатована искључива употреба предикативног инструментала у функцији допуне глаголу *диџи*, која несумњиво доприноси стилској маркираности језичког израза писца, име у предикату уз глагол *диџи*, било оно именица или придјевска ријеч, увијек је у језику Лалићеве „Хајке” у облику номинатива, који је због своје апсолутно нормативне природе прилично стилски ирелевантна категорија, те је нећемо поткрепљивати примјерима.

15.2. У лингвистичкој литератури указано је на могућност синонимских опозиција између веза *џосџаџи* + *номинатив* и *џосџаџи* + *инструментал*, од којих друга има нарочите стилске ефекте у приказивању одговарајућих ситуација. Употребом облика номинатива као јединог допунског члана, језик Лалићеве „Хајке” не слиједи Вуков модел језика³³, који у овој служби зна и за инструментал:

Мало прије им је једна курва *џосџала свеџиџељка* (X, 25); *Поџџали су џереџ* за друге јединице (X, 56); најзад им је бунар *џосџао сумњив* (X, 58); Он би иначе *џосџао ракијаш* и *каџиџија* (X, 58); и то *џосџаје факаџи* (X, 71); под чијим притиском су најзад и

³² М. Ивић, *Инструментал*, 147.

³³ Љубомир Поповић, *Падежна синонимика у језику Вука Стефановића Караџића*, Наш језик, књ. XIV, св. 2–3, Београд, 1964, 80–81.

они *ѿосѿали заборавни* (X, 73); али ја ти не дам да *ѿосѿанеш јунак* (X, 134).

15.3. Синтагме с глаголима *звѿи* (*се*) и *назвѿи* (*се*) јављају се са алтернацијом допунских дјелова — тачније, са номинативом и инструменталом као допуном. У грађи којом располажемо чешћи је синтагматски спој *ѿлаѿол + инсѿруменѿал*, али ни употреба номинатива није искључена:

– У два три маха га је и сам Дун, као у шали, *назвао својим сином* (X, 139); кад га је Дун *назвао сином*, Шого је већ био дугоноги дјечак (X, 140); *Једним именом*, помисли Бајо, понекад се *назива* читав бескрај (X, 252); Иван Видрић чу како га *зове* именом један непознат глас (X, 373); Оно што *зовемо развијком* — само је потврђивање те невеселе истине (X, 410); Ладо их не познаје, а њега сви однекуд знају, *зову* га именом (X, 489);

– *зову се* *Пойовићи* (X, 10); Је ли далеко то село што га *зову* *Корийар* (X, 20); *звали* су га *Коњина*, а касније су га *назвали* *Шојо* (X, 140); Да не боли, не би се *рана звала* (X, 336).

15.4. У доступној нам грађи забиљежили смо и примјере у којима је облик инструментала именице *ѿлава* допуна глаголу *ѿлаѿиѿиѿи*. Наведена конструкција добија пренесено значење, потпомогнуто контекстом, те се сврстава у фразеологизам који по типу структуре припада синтагматским обртурама састављеним од глагола и именице у зависном падежу. У примјерима:

Држава, свеједно која је, хоће ред и хоће *ѿлавом* да се *ѿлаћа* за сваки тај стуб (X, 135); Који ђаво мени очи завеза да се с њима удружим па сад да *ѿлавом ѿлаѿим* (X, 203); *ѿлавама* ћете *ѿлаћаѿи* ако пустите комунисте да живи пређу преко Рачве (X, 344),

инструментал именице *ѿлава* добија пренесено значење тек у споју са глаголом *ѿлаѿиѿиѿи* (= изгубити живот), чија је, у ствари, допуна. Овим тумачењем одбацујемо могућност постојања једночланог фразеологизма *ѿлавом*³⁴, нарочито у поменутој контекстуалној реализацији.

15.5. Глаголи *жениѿи се* и *ожениѿи се*, те облик трпног глаголског придјева *ожењен*, имају облик слободног инструментала као једини тип

³⁴ В. Милорад Дешић, *Критеријуми за одређивање фразеологизама у рјечницима савременог српскохрватског језика*, Зборник радова *Лексиколоѿија и лексикоѿрафија*, Матица српска, Нови Сад-Београд, 1984, 54.

допуне. Избјегавањем употребе ненормираног облика инструментала са предлогом *c(a)*, која је потврђена у црногорским народним говорима и језику писаца старије епохе³⁵, Лалић још једном слиједи нормиране обрасце:

Учитељ без дјеце, *ожењен Мађарицом, миражџиком* (X, 24); да се *ојени Гаром, дјевојком* која чита књиге (X, 190); Можда им је због нас киван — што су се *јенили нашим одивама* (X, 215); што прелазе преко отворених пропанака и понекад се *ојене ѿуђом женом* (X, 227).

15.6. Глагол *(у)чинити (се)*, у чијем се значењу издваја субјективно приписивање одређених квалитета појмовима³⁶, у Лалићевој „Хајци” досљедно има облик номинатива, обично неког придјева, у допунском дијелу:

Поче да хвата комаде одјеће који су јој се под руком *чинили не ѿознаџи, ѿуђи, ѿодмејнуџи и ојаки* (X, 36); Ноћ јој се, напротив, *учини длаја и наклоњена* а пут баш онакав како га је она замислила (X, 36); И мирис, који јој се *чинио* тако *јасан*, нестао је као привиђење (X, 39).

15.7. Поред генитива и датива заклетве, у Лалићевом језику биљежимо употребу инструментала заклетве. У говорним чиновима заклетве и клетве име појма који је средство заклињања Лалић оправдано употребљава у облику слободног инструментала, који допуњава глаголе типа *клеџи се, ѿроклињаџи*: Не *куни се* криво *бојом*, убиће те (X, 165); Поче да *ѿроклиње ѿласом исџањеним* од бола (X, 396).

15.8. Везом глагола типа *владаџи, руководиџи* и облика слободног инструментала потврдићемо, још једном, да је Лалићев језик један од најбољих и најуспјешнијих примјера континуитета Вуковог модела књижевног језика по којем наведени глаголи својом рекцијом траже за допуну објекатски инструментал:

... који је *руководио снабдијевањем* Лимских четничких одреда (X, 143); *Овладаше ѿадином* Дервишева Конака (X, 175); Јер сваки од нас у себи вјерује да је он одређен да *влада видиком* (X, 218).

³⁵ Б. Милетић, *Црмнички ѿвор*, 533; М. Пижурца, *Говор околине Колашина*, 207; Рајка Биговић-Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1997, 198.

³⁶ М. Ивић, *Инсџруменџал*, 147.

15.9. Употребом слободног инструментала као допуне глаголима типа *хвалиши се, размешаши се* још једном су оправдани закључци о Лалићевом поузданом осјећању за књижевнојезичку норму:

Није ово мјесто за њу, није ни за нас што смо дојадили *хвалећи се јунашћивом* (X, 55); *Размешали су се јунашћивом* (X, 116); напротив, хтјели су да се *дохвале јудийком* (X, 175).

16. Доминација нормативног језика у дјелу једног писца не искључује могућност присуства „елемената индивидуалног, специфичног”³⁷, оног по чему се препознају и писац и књижевно дјело које „не може бити нешто друго него... примена извесних својстава језика”³⁸. Зато је у лингвистичкој анализи, поред нормираних граматичких категорија, нужно издвојити и оне творачке снаге које писца чине језичким умјетником. Том анализом не умањује се вриједност књижевног дјела — напротив, она проширује домене процјене, не исцрпљује суштину ни стилског ни умјетничког а доприноси потпунијем сагледавању разноврсних модела обликовања аутентичног пишчевог израза³⁹. Опис тих модела обично претпоставља издвајање поступака преуређења и онеобичавања језичких јединица на свим нивоима језичке структуре — од фонетско-фонолошког до синтаксичког нивоа.

16.1. Нарочита употреба облика слободног инструментала у функцији јединица које улазе у координациони низ, творећи кумулацију, односно поновљеног, обједињавајућег елемента у реченици, обавезује на потребу издвајања примјера који свједоче и о Лалићевим инвентивним трагањима на језичко-стилском плану.

16.2. Узимајући форму као једини критеријум, свака координација хомофункционалних синтаксичких јединица третира се као кумулација несумњиве стилогености. Тако гомилање семантички сродних или разноврсних елемената, који су обједињени јединственом синтаксичком функцијом, обезбјеђује „лингвистичко-семантичку раскош и експресивност”⁴⁰ језику Лалићеве „Хајке”, предочава пишчеву машту и његову способност прецизне опсервације, а приповиједање чини динамич-

³⁷ Ж. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, 6.

³⁸ Пол Валери, *Песничко искуство*, Просвета, Београд, 1980, 356.

³⁹ Бранко Поповић, *Нацрт за једно ойредељење у кријици*, у: *Тумачења*, ЦАНУ, Подгорица, 2002, 232.

⁴⁰ Зорица Радуловић, *Стилојеноси кумулације у дјелу Чеда Вуковића*, у: *Алхемија ријечи*, Унирекс, Подгорица, 2002, 76.

ним⁴¹. Низање облика слободног инструментала у примјерима који слиједе резултира стилски сврховитим гомилањем језичких јединица, које због више узастопних јединица обједињених функцијом чешће „дјелује као фактор истицања него монотонизације“⁴²:

... њихов долазак дочекала *веселем* и *јуцњавом* из топова, *ракејмама* и *свјетлећим* *мецима* (X, 27); Ту код моста, *љети*, она се нагло мијења *дојом*, *брзином* тока и *именом* (X, 38); ... револуција... — она мора да се послужи *заобилазним* *јушевима*, *варкама* и *вјештинама*, а то је његова област и струка (X, 57); Читаво оно његово разметање *јунашћивом*, *оружјем*, *мишраљезом*, које је изгледало као грубо сељачко истицање (X, 70); Ратујемо зато и кад је мир — *йоиледима* и *исовкама*, *бајинама* и *ијесмама*, *савезима* које склапамо и *иреварама* које су при томе обавезне (X, 218); Хранимо их *месом*, *луком*, *љушћим* *ијравама* (X, 474); вуче све узбрдо, *силом*, *конойцем* и *сабљом* „на добри пут“ (X, 113)...

16.3. Ако за реторику понављање језичких јединица има украсну улогу, лингвистика текста не посматра обличка и позициона опетовања статички, попут реторике, него динамички — као један од начина везивања реченица у текст као надреченично јединство⁴³. У језику Лалићеве „Хајке“ забиљежили смо разноврсна понављања слободног инструментала са нарочитим стилским учинком. У примјерима узастопних реченица: Тражила ме по киши, по планини, и звала ме Ладо... *блиједим* *иласом* *изнемоћим*. Само правац да је знала — дошла би опет да ме дозива *блиједим* *иласом* *ујлашеним*. (X, 348), дијелом је остварено епифорско понављање (= понављање исте ријечи или групе ријечи на крају реченице) које је стилистички маркирано јер одражава инверзију теме и реме, односно датог и новог⁴⁴. На плану синтаксе језичког израза важно је издвојити и нарочити ред ријечи — облик управне ријечи *иласом* наглашен је препонирањем и постпонирањем атрибута, што резултира стварањем снажнијег и убједљивијег утиска.

16.4. Стилистичка вриједност испитиваног језика изражена је и понављањем језичких јединица са измијењеним морфолошким ликом

⁴¹ Милорад Ђорац, *Језик и сјил Михаила Лалића*, Приштина, 1968, 157.

⁴² Радоје Симић, *Ојшћа сјилистјика*, Јасен, Никшић, Београд, 2001, 263.

⁴³ Милош Ковачевић, *Сјилистјика и јрамајтика сјилских фијура*, Унирекс, Никшић, 1995, 153.

⁴⁴ *Исјо*.

опетоване јединице, од којих је бар једна у облику слободног инструментала:

И дуван извуци — да поспем *дуваном* (X, 15); одсвуд долази, *земљом* и испод земље (X, 118); да ухвате дах и одговоре *вајром* на ватру (X, 310); Тече стално, *дању* и *ноћу* и сваке ноћи и по сву ноћ стално тече — а никад не престаје (X, 28).

16.5. У примјерима: ... моли је Неда некад *неразумљивим шайаџом*, а некад *вриском* (X, 247); Ратно вријеме је њена велика ноћ и гозба, *мјесецима* и *јодинама* непрестано, *дању* и *ноћу* непрестано (X, 126) Лалић опетује језичке јединице у двије реченичне позиције — у средини и на крају, које имају кохезиону улогу самим тим и што су искази обједињени понављањем облика слободног инструментала уједињених семантичким типом.

16.6. Опетована група ријечи у примјеру: а он, тобоже стари комуниста, нема пречег посла него да се игра Дон Жуана и да се жени, и то *удаџом* *женом* да се жени (X, 115) добија експресивну вриједност, а облик слободног инструментала — *удаџом* *женом* — постаје смисаоно истакнут.

ИНСТРУМЕНТАЛ СА ПРЕДЛОГОМ *C(A)*

17. У доступној нам грађи од синтагми са значењем друштва најфреквентније су оне којима је то значење иманентно — инструменталне синтагме са предлогом *c(a)*. Смисаона независност појма с именом у облику инструментала од главног појма најјасније се препознаје у правом социјативу⁴⁵, гдје су појмови сарадници, односно саучесници у нечему. Употребу слободног инструментала умјесто социјатива, која је потврђена у старијим црногорским народним говорима и код већине писаца старије епохе, нијесмо ни спорадично биљежили. Инструментал којим се означава „учесник који заједно с агенсом реализује реченичну предикацију”⁴⁶ презентујемо сљедећим примјерима:

Потукли су се *с вршњацима* из Старчева (X, 11); да се људски види и поразговара *са својима* (X, 25); У љетњиковац на Лазу уселила се Цана *са снахом Ивом* и *унуком Тајом* (X, 26); Посвадио се *с*

⁴⁵ М. Стевановић, *Савремени II*, 434.

⁴⁶ П. Пипер; И. Антонић и др., *Синџакса савременога српског језика*, 264.

јосјодаром (X, 31); *Са свима се шале* (X, 44); *Иде на сједјељке, гледа се с дјевојкама* (X, 66); *Јузбашић је најзад изгубио живце, раскинуо сарадњу с комунистима и вратио се с ираишоцима* (X, 32); *То је зла сила што ми не да — игра се са мношћу како она хоће* (X, 158); *Напустио је мало, добио велико, раскинуо с долиницом а суочио се са свијетом* (X, 241); *устаде борећи се с вршолавицом* (X, 374)...

18. У анализи употребе и значења инструментала са предлогом *с(а)* равноправност појмова који учествују у вршењу глаголске радње треба правилно схватити. Насупрот претходним примјерима, у којима је појам пратилац истовремено саучесник главном појму у вршењу радње, у Лалићевој „Хајци” биљежили смо и примјере у којима је појам с именом у облику инструментала само пратилац главном појму и у заједници је с њим, што условљава конструкцију социјативног типа⁴⁷. Поменути тип инструментала, који је својом функцијом одредба управног појма, различито се одређује у лингвистичкој литератури: као *квалификативни*⁴⁸, *адноминални*⁴⁹ или *инструментал карактеристичне јојединосћи*⁵⁰. Дољедном употребом овог инструментала у облику са предлогом *с(а)* Лалић слиједи захтјеве књижевнојезичке норме, а удаљава се од црногорских писаца старије епохе код којих је овај инструментал често или спорадично слободна падежна конструкција:

Отада се ништа свештеничко не може опазити код тих поповских потомака... *с окрућим лицима и тврдим главама* (X, 33); *Учитељ без дјеце... богат, дебео, са стираним напласком* (X, 24); *Овај човјек с брадом изгледа да је добар* (X, 39); *брдо Орван са шумама* (X, 49); *Заклали су то јаре с њаменим очима* (X, 93); *откад је видио Гару с овим очима и јоједом... више није помишљао да се убије* (X, 188); *Оцрта се црвен жбун с високим лећећим цвјетовима* (X, 396); *Сат је стари цариградски, са златним корицама* (X, 469); *Немам ништва тврдо, само боцу с млијеком* (X, 481)...

⁴⁷ Због подређености појма пратиоца главном појму, са којим у заједници представља његову одредбу, ову категорију инструментала М. Ивић зове *јсеудосоцијативом* (М. Ивић, *Инструментал*, 200).

⁴⁸ М. Стевановић, *Савремени II*, 438–439.

⁴⁹ Живојин Станојчић, *Синтакса језика Лазе Лазаревића I*, Синтагматски односи, Београд, 1973.

⁵⁰ П. Пипер; И. Антонић и др., *Синтакса савременог српског језика*, 257.

18.1. Појам с именом у облику инструментала само је присутан, не и ангажован у вршењу радње, но заједницу главног појма и појма пратиоца ипак није тешко схватити. Иако се у литератури указује да овај тип инструментала може бити функционално и семантички синониман са квалитативним генитивом, не можемо говорити о њиховој потпуној синонимији јер се инструментал употребљава у свим случајевима, без обзира на то какав је појам у питању, а квалитативни генитив искључиво ако су појмови органи у питању, и то са одредбом у функцији сталног атрибута⁵¹.

19. Појам с именом у облику инструментала одређује глагол као управну ријеч прилошки у прилично фреквентном типу *адвербијалној инструменџала*, који се реализује са предлогом *c(a)*. Одређујући околности под којима се радња врши, расположење или особину који прате агенс током вршења радње, овај тип инструментала се у новијој лингвистичкој литератури одређује и као *инструменџал њројрајне околности*⁵²:

...запита се скоро *с истџим зајрејашџењем* (X, 17); они *с великим уживањем* настављају размјену мисли (X, 38); док се *с муком* исправљала (X, 46); *С најором* гледа и присјећа се (X, 49); Боснић је дотле *с чуђењем* гледао Ивана (X, 60); У почетку Гара није *с ња-жњом* слушала (X, 78); Послије се *с њујом* сјећао тог времена (X, 140); џифте европске *с њорујом* помињу Балкан (X, 171); Изгледало је да ће *с миром* доћи и поћи (X, 212); Слијеп од љутње, он *с риком* поче да се буса у груди (X, 367)...

20. У служби одређивања временске напоредности Лалић употребљава, поред већ поменутог слободног инструментала (т. 14, 14.1), и инструментал са предлогом *c(a)*, који је у грађи којом располажемо нормалне фреквенције:

Љети оживи *с доласком* џака и студената (X, 188); Покуша да се сјети и видје да не може — изгубљено је и то *с њочешком* (X, 193); Разговор се завршио у сутон, *с мраком* је почео покрет (X, 207); Сва мржња и горчина накупљена тих дана оживје заједно *са сјећањем* (X, 234).

⁵¹ М. Ивић, *Инструменџал*, 204.

⁵² П. Пипер; И. Антонић и др., *Синџакса савременоја срџској језика*, 258.

20.1. У примјеру: *С временом* им је чекање досадило и одушевљење излињало (X, 329) назире се кумулативно значење које се развија из временског. Обликом инструментала с предлогом *с(а)* означава се нијанса пораста интензитета радње или стања у негативном смислу⁵³.

21. Експресивности пищевог језичког израза у „Хајци” значајно доприносе понављања облика инструментала са предлогом *с(а)* у оквиру исте реченице. Посебно издвајамо функцију поновљеног предлога *с(а)* којим се истиче вриједност и значење поновљеног члана, синтетизује слика коју рељефно приказује конструкција која предлогу претходи или слиједи⁵⁴ и истичу мотивске цјелине: радије ће *са женом, са женама...* Увијек му је било угодније *са женама* (X, 159); Изгубили су везу *с друговима* на Софри, па *с Бајом*, па *с Видом* (X, 268).

21.1. Јединице које се понављају јављају се у истом или измијењеном морфолошком облику, што не умањује њихове ефекте. Напротив, таква се понављања једино и могу правдати стилистичким разлозима и несумњиво су активна језичко-стилска средства која побуђују пажњу читалаца. У примјеру: Има *дијетше, дијетше је и она сâма*, није стигла ни да се поигра *с гјетшећом* (X, 68) комуникативно-стилска интензификација постиже се тзв. епаналептичким понављањем⁵⁵ у првом дијелу реченице и понављањем са измијењеним морфолошким ликом опетоване јединице (ликом у инструменталу).

21.2. Понављањем исте јединице у средини и на крају реченице појачава се актуелност садржаја и емотивни набој а неспорни су његови утицаји на ритмизацију текста. У примјеру: али и *с ѿривићењима* човјек може да разговара, као што *с нејријашељима* разговара (X, 364) нијесу стилски маркиране само опетоване јединице већ и облици инструментала са предлогом *с(а)* који су комуникативно и емоционално истакнути.

21.3. У роману „Хајка” често смо биљежили кумулацију граматички једнаких и лексички истовјетних језичких јединица. Поред већ анализираних примјера слободног инструментала (т. 16.2), издвајамо примјере гомилања облика адноминалног инструментала чија је употреба истакнута помоћу предлога *с(а)*. Тако се јединице интензивирание помо-

⁵³ Ж. Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, 140.

⁵⁴ Радоје Симић, *Грамајичка и инјонацијска сјруктура ѿрозној дела Милоша Црњанској*, Књижевна историја XI/41, Београд, 1978, 42.

⁵⁵ Поновљена јединица има сложенију синтаксичку структуру којом се прецизира значење претходне јединице.

ћу релацијске ријечи изговарају повишеним тоном и постају важан елеменат у истицању садржаја⁵⁶:

претпостављало се да човјек *са сиједом брагом, са жуџим ша-лијанским цокулама, и дуџачком ружном љушком* зна куд иде (X, 15); он погнут, *с љушком и кожном шорбом* на леђима, она *с љрбухом* који се више не може прикрити. Помислише да је то брачни пар, *с нешто већом разликом* у годинама (X, 20); тај Лим, што увијек друкчије хучи у коловратима а друкчије у брзацима, *с љојлавама, свадбама, докшорима, учийељицама и судским комисијама* (X, 90); село Међа *с водојадима, с кукурузима и задимљеним казанима* (X, 293); Стоји човјек *с љредрајном сшаром брагом, с косом* од сједине дјељом него што је прије била, *с очима зайаљеним* од неспавања (X, 307).

21.4. Други тип гомилања облика инструментала с предлогом *c(a)* настаје у резултату операција редуковања и супституција и наглашеније је стилогености од претходног типа. Примјери који слиједе имају једну особину која их битно разликује од претходних — синтаксичко-семантички статус једног у низу елемената који је обично антепонирани у односу на остале елементе. Тачније, тај елеменат је супституент свих осталих, обично је семантички уопштен (синсематичан) јер се његов семантички садржај експлицира навођењем чланова координационог низа:

Пред зору су одрасли људи, с пушкама или без њих, заузели положаје на Рогоци: Ариф Блаћанац *с чејом* из Ђердара и *с миџраљезом* на Повији, Елмаз Шаман *са Шаманима...*, Таир Дусић *с чејом* из Опуча и Страна — на Кобиљу (X, 207); страх се у њих сурвавао огroman...: страх од подмуклог непријатеља *с брагом*, од издајничког пријатеља *са зеленом униформом*, од војводе Јузбашића *са вайром*, од војвода Јаворског и Корде *с ножевима* (X, 208); Подмукло их гледа туђина — исток тај *с муслиманима и шајансшвеним болесшима, с чејницима* који кољу и *с љаршизанима* који се поклани вампире (X, 259); Гледа с гађењем себе сâмог како настаје: одрастао, уморан, *са сјенком* на имену, *с љајом* која се не да опрати (X, 356).

⁵⁶ Хаснија Муратагић-Туна, *Језик и сшил Ђамила Сијарића*, ИТП „ДАМАД”, Нови Пазар, 1998, 172.

21.5. Репрезентативан је и примјер кумулативног градацијског низа у којем се појам освјетљава са више страна низањем облика инструментала са предлогом *c(a)* по принципу узлазног степеновања: Сручили су се низ потоке — једни *с њушкама*, други *с ујарцима*, трећи су носили само торбе за пљачку — сви *с дерњавом* (X, 106).

ЗАКЉУЧАК

22. Семантичка и функционална анализа примјера слободног инструментала и инструментала са предлогом *c(a)* упутила је на закључак да Лалић пише језиком јасне и беспрекорне синтаксе, те да се у домену испитиваног падежног облика значајно удаљава од своје дијалекатске базе — Васојевића.

22.1. Доминација књижевнојезичког слоја у роману „Хајка” потврђена је досљедном употребом инструментала без предлога у свим значењским категоријама инструментала оруђника, односно употребом предлога *c(a)* у синтагмама са значењем друштва. По учесталости употребе најзаступљеније категорије оруђника су оне у којима је појам с именом у облику инструментала право оруђе, односно орган или дио тијела, који су средства намијењена за вршење радње. Солидно је посвједочена употреба слободног инструментала са узрочном значењском нијансом, а посебно се издвојила категорија просекутивног инструментала као категорија са највише потенцијалних синонимских односа. Потврђено је одсуство инструментала за живо у пасивним конструкцијама, који је одавно ишчезао у нашем језику, а оруђник са предлогом *c(a)*, као дијалекатску црту, Лалић ни спорадично не употребљава. Од темпоралних падежних синтагми издвојили смо оне у слободном лику и лику са предлогом *ca*, обично са значењем напоредности. Употреба инструментала у функцији допуне семикопулативним глаголима обично је условљена пишчевим поштовањем књижевнојезичке норме, а начин вршења радње напоредо се изражавао обликом слободног инструментала и инструментала са предлогом *c(a)*.

22.2. Посматрано строго лингвистички, већина граматичких категорија у језику Лалићеве „Хајке” идентификовала би се са језичком нормом и мало шта би се могло издвојити као специфично. Ипак, посвједочену језичку правилност не треба поистовјећивати са нултим степеном стилистичности пишчева језика јер граматичка правила не ниште

слободу обликовања исказних форми⁵⁷. У нашој анализи посебно се издвојило сагледавање граматичких категорија из угла књижевнојезичке и функционално-стилистичке норме, систем избора и организације језичких јединица које писац користи у стилистичке сврхе, однос између јединица одабира. Зато је овај рад прилог проучавању Лалићеве „Хајке” првенствено на корпусу стандарднојезичких јединица, чија стилистичност почива на различитим критеријумима.

Jelena BASANOVIC-CECOVIC

USE OF FREE INSTRUMENTALS AND INSTRUMENTALS WITH
A PROPOSAL *S(A)* IN THE NOVEL „HAJKA” OF MIHAILO LALIC
(GRAMMATICAL AND STYLISTIC ASPECTS)

Summary

Analysis of the function and meaning of instrumentals, of cases that the general meaning of the community „opposed to” other grammatical cases, will guide the structure and potential stilogenost units in terms of linguistic expression syntax of Mihailo Lalic. Perceiving the typical examples of the use of two structural character instrumentals — free instrumentals and instrumentals with a proposal *s(a)* in the labeling of different relationships, set aside a few syntactic categories of case shape, which is due to semantic wide and imprecise criteria for distinguishing between basic meanings caused numerous disagreements among linguists. So let within categories that represent the two „narrow” meaning — instrumental (meaning weapons) and *socijativ* (meaning society), note the use of instrumentals with causal and modal semantic nuance, temporal and *prosekutivni* instrumental, which is the category with the most potential synonymous relations, qualitative instrumental etc. Given that the semantic difference between instrumental *oruđnik* and instrumental *socijativ* accompanied by morphological differences, the analysis will assume and consideration of their potential interference — the use of non-standard proposal *s(a)* in the category *oruđnik* and vice versa. Thanks authentic examples, we will analyze the use of additional instrumental in characteristic functions of verbs with specific semantic and syntactic aspects. Assisted context, the link mentioned verbs and the concept of the name in the form of instrumentals sometimes gets a figurative meaning, what will the instrumental as a grammatical form to obtain a particular expressive value.

---

⁵⁷ Радоје Симић, *Стилистика српској језика*, Београд, 2000, 53.